

Богдан ПИЛИПУШКО
аспірант ІПСМ
(науковий керівник О. О. Роготченко)

ПОДОЛАННЯ ВИБІРКОВОСТІ У ДОСЛІДЖЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ МИСТЕЦЬКОЇ СПАДЩИНИ ДОБИ ТОТАЛІТАРИЗМУ

Одними з найбільш актуальних проблем сучасного мистецтва, що потребують філософського переосмислення, є питання, породжені рефлексіями стосовно актуальних функцій мистецтва, теперішньої ролі художника як креатора сучасної культури, особливостями взаємовідносин митця із державою та суспільством, як у сучасному, так і в історичному контексті.

Значна частина культурної спадщини радянського періоду життя нашої країни досі потребує міждисциплінарного наукового аналізу та суспільної уваги. Отримавши у спадщину сім із половиною десятиків тоталітарної історії, незалежна Україна зіткнулася із когнітивним диссонансом, вирішення якого було відкладено «до грецьких календ». Через інертне використання радянської моделі вибіркового та оцінкового аналізу творів мистецтва та їхніх авторів з поля уваги науковців та поціновувачів зник значний пласт культури, котрий як не відповідав вимогам радянської ідеології, так і не знаходить дотичності із запитами світоглядних орієнтирів сучасної України.

Безумовно, цілий масив національної культури радянського періоду потребував реабілітації, вивчення та уваги, залучення результатів творчого шляху його представників у широкий освітній обіг. Митці «розстріляного відродження» нині викликають захоплення та повагу не тільки українських, але і світових поціновувачів та науковців. Життєвий шлях таких українських поетів, як Василь Стус, є прикладом відданості власним принципам і переконанням, а його вірші знаходять не лише свого читача, але й надихають ілюстраторів, музикантів, спонукають видавців до нових перевидань, отримують театральні інтерпретації, зокрема, у театрі ім. Леся Курбаса. А такі українські дисиденти, як Ліна Костенко, перетворилися на моральних авторитетів суспільства. Із проголошенням незалежності українське мистецтво вперше за багато років стало на шлях динамічного розвитку, вільного доступу, суспільної уваги та попиту. А завдяки нинішнім письменникам, поетам, художникам і музикантам «українське» у розумінні молоді стало синонімом «сучасного» та навіть «класного».

Проте, перелік яскраво виражених національно-орієнтованих

митців не є вичерпним в історії неофіційного мистецтва радянської України. Були й ті, чия творча незгода із невіглаством та несправедливістю стосувалася інших рівнів людського буття, ніж політика, соціальний устрій та національно-визвольна ідея. Обраний шлях не має позбавляти їх актуальності в сучасному світі, адже онтологічні пошуки, які стосуються свободи, справедливості та ціни індивідуальності, мають безпосереднє відношення до будь-якої сфери суспільних відносин та існують поза часом. Це стосується, зокрема, львівського графіка Олександра Аксініна, чий геній викликає подив і захоплення у поціновувачів офортної графіки в Європі. Але для українського поціновувача мистецтва його ім'я і досі частіше залишається загадкою.

Відносини художника із оточуючою дійсністю прийнято характеризувати антонімічною парадигмальністю. Стереотипність даних уявлень перетворила термін «художник» на кліше. Згідно першій його складовій, художник є носієм високих ідеалів, взірцем свободомислення, а тому зобов'язаний висловлювати вголос власний протест у несправедливій ситуації. Другою складовою даного стереотипу є презирливе ставлення художника до матеріальної сторони буття і його неспроможність миритися з несправедливістю навколишнього світу. Все це призводить до повної непристосованості митця до реальності, що, у свою чергу, вводить його у безпросвітні злидні. Таким чином, семантика кліше «художник» має два діаметрально-протилежних значення, які цілком комфортно уживаються у колективній свідомості: від носія ідеалів та совісті суспільства до неспроможного адаптуватися у реальному житті жебрака.

У силу соціально-економічних причин, етимологія цієї парадигми сягає корінням задовго до панування радянського тоталітаризму. Проте, саме в цей період панівна ідеологія стала головним стовбуром суспільної консолідації, де будь-яке її заперечення тягнуло за собою незворотнє покарання. У період існування радянської держави офіційна роль художника у суспільстві, визначення його функцій та оцінка його діяльності була пов'язана зі ступінню його співдії та сприяння. Художник міг зватися рухомою силою революції та глашатаєм народу, тим ни менш, мовою сучасності, він більше заслуговував на звання кваліфікованого піарщика. Натомість, у разі заперечення та несприйняття покладених на художника функцій, його чекало ігнорування, забуття чи репресії. Таким чином, шлях від носія високих ідей до забутого жебрака чи в'язня був дуже коротким. Що у свою чергу викарбувалося у гнучкому сприйнятті ролі художника тоталітарним суспільством.

Художники, за своєю ініціативою чи проти неї, були приречені

візуалізувати політичний курс країни, константувати зовнішні прояви життя народу, звеличувати ідеали світлого майбутнього та увічнювати образ радянської людини. З точки зору мистецтвознавчої ретроспективи, мистецька цінність художніх творів, виконаних у жанрі соцреалізму, не може бути нівельована через сучасний ідеологічний устрій. Цей напрямок дав площину для розвитку і технічного зросту цілих поколінь художників, головною рисою яких була «міцна» академічна кваліфікація. Соцреалізм у образотворчому мистецтві був реалізмом на «пролетарський» лад. Та з огляду на численні трагічні долі митців, які не захотіли чи не змогли відповідати офіційній концепції світосприйняття та його вираження, вибір художників, які співпрацювали із владою, залишається в межах моральної оцінки кожного. На даному етапі культурного становлення суспільства ця оцінка знаходить своє відображення у фізичному знищенні пам'яників культовим постатям радянського періоду.

Доки природа протистояння носія вільної думки та деспотичної структури є предметом зацікавленості поокремих науковців, або знаходиться в площині короткочасних спекуляцій і отримує лише поверхневу увагу пересічного громадянина — трагічні сторінки історії можуть повторитися у нових інтерпретаціях. І без необхідної ерудованості суспільства та належної інформативної бази їх буде важко розпізнати і попередити. Колективне несвідоме у свої чергу буде й далі створювати орієнтири для формування нашої сучасної культури.